

Виникнення українського козацтва та Запорозької Січі.

Мета: з'ясувати причини появи козацтва та Запорозької Січі; ознайомити учнів зі звичаями козацького товариства; сформувати загальне уявлення про Запорозьку Січ як козацьку республіку; розвивати творче уявлення в учнів, вміння працювати з різноманітними джерелами, знаходити необхідну інформацію в історичних текстах, скласти зв'язну оповідь; вчити учнів працювати з історичною картою та формувати елементарні практичні навички роботи з контурною картою; розвивати вміння аналізувати пізнавальні завдання, то вимагають від учнів активізації пізнавальних процесів: мислення, уяви, пам'яті, уваги; формувати інтерес до історії власного народу; виховувати повагу до минулого свого народу.

Обладнання: Власов В., Данилевська О.

Вступ до історії України. Підруч. для 5 класу загальноосвітній навч. закл. — К.: Генеза, 2005. — С. 89-97; історична карта «Україна в 14—15ст.»; історичний атлас (5 клас), контурні карта (5 клас), ілюстративні матеріали, інформаційні джерела, реквізит для організації гри «П'ятикласники на Січі», для сценки «У полі» аудіозапис українського танцю «Гопак», козацького маршу.

Тип уроку: урок-дослідження.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Вже продзвенів дзвінок, і ми починаємо урок. Всі за парти тихо сіли і підручники відкрили. Про Івана і Богдана долучала до нас слава. Сьогодні дізнаємось про все, що цікавить лиш тебе.

II. Актуалізація опорних знань

Учитель. Які люди могли жити за таких умов, за Дніпровськими порогами? Вони кмітливі і проникливі, дотепні і надзвичайно щедрі, не побиваються за великим багатством, проте дуже люблять свободу, без якої не уявляють собі життя. Рідко коли минає 7 чи 8 років, щоб вони не піднімали повстання проти панів. Козаки добре загартовані, легко переносять спеку й холод, спрагу й голод, невтомні в битвах, відважні, сміливі, за власне життя не переймаються. Найбільш уміло і майстерно вони б'ються в таборі, під захистом возів, захищаючи кожен клаптик землі, вміють також воювати на морі... Мало хто з них умирає від недуги, хіба що з глибокої старості, бо більшість з них залишається на полі слави.

Завдання

1. Згадайте, під владою якої держави опинилась більшість українських земель уXVст.
2. Як жилося українцям під владою поляків?

III. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Понад 500 років тому у українських степах за Дніпровськими порогами оселилися перші козаки. Близько трьох століть вони боронили Україну від турків, татар та інших ворогів. Відвага й хоробрість козаків були відомі в Європі. Багато славних синів українського народу навіки увійшли в історію. Це і Дмитро Вишневський, і Іван Підкова, і Северин Наливайко, і Петро Сагайдачний, і, звичайно, ж Богдан Хмельницький (показ портретів, які розміщені на дошці). Відгомоніла козаччина, стали історією її героїчні походи, славетні битви.

Вправа «Мікрофон»

Можливо, не варто вивчати те, що сталося сотні років тому, а детальніше аналізувати те, що відбувається сьогодні?

Учитель. На попередньому уроці ви дізналися про видатних українських діячів. На прикладах їхньої діяльності поясніть, у чому полягало служіння українському народові в ті часи. (Відповіді учнів)

Багато людей не бажали миритися зі страхітливим життям. Найсміливіші, найвідважніші втікали в дикі степи півдня України. Втікачі називали себе козаками, тобто вільними людьми. Отже, тема сьогоднішнього уроку: «Виникнення українського козацтва та Запорозької Січі».

IV. Вивчення нового матеріалу

Завдання

Висловіть власну думку, чому на великому гербі України зображений козак.

Рольова гра «У полі»

1-й козак. Агей, хлопче, голі там ховатися.

Козаки витягують хлопця.

1-й козак. Хто ж ти такий будеш?

2-й козак. Певно у малого з переляку мову відібрало,

1-й козак. Хоч як звати, скажи. Чи ти такий вовкулака боязкий?

2-й козак. Міцний горішок, може, візьмемо із собою?

1-й козак. От що, хлопче, видно не один день ти в степу, раз досі не пропав, добру кебету маєш. Посидь тут, доглянь вогнище та навари нам каші, поки ми гайнемо в степ перевірити, чи все спокійно. Там у торбинці все знайдеш.

Хлопець (сам до себе). Але я так хочу каші, я давно не їв людської страви: відколи ординці спалили моє рідне село, вбили тата, а маму й сестру забрали в полон, я тиняюсь без притулку, ховаючись від найменшого щорозу.

Автор. За якусь годину зі степу вже гримів знайомий голос.

1-й козак. Еге, брате, цей хлопчина справжній джура. Спробуємо, що наварив наш кашовар.

Автор. Пообідавши, степовики тихо заспівали:

Годі тобі, пане-брате, гринджоли малювати. Бери шаблю гостру, довгу та йди воювати! Ой, ти станеш з шабелькою, а я з кулаками, Ой, щоб слава не пропала поміж козаками.

Хлопець. Та це ж козаки, це вони рятують невольників, коли їх женуть степом татари. Пам'ятаю, як тато оповідав про мужніх і сміливих вояків, які живуть за порогами Дніпра й воюють у Дикому полі проти турецьких і татарських орд. Шкода, що не було їх поблизу того страшного дня.

2-й козак. Чого засмутився, джуро? Час вирушати. Як відчуваєш у собі силу й спритність, кмітливість і слухняність, як зможеш перепливати проти течії Дніпра, то ставай до нас. А за минулим не сумуй. Знайдеш собі серед козаків побратима, що стане тобі за рідного брата, допоможе в бою, розрадить у тузі. За матінку ж буде рідна земля: натрусиш її в чоботи — від ворожої кулі врятує.

Інформаційне повідомлення науковця-дослідника 'Це цікаво» (Див. додаток I)

Учитель. Недобре жилося українському народові під пануванням чужих володарів, бо скрізь на Україні було заведено панщину. Селяни мушили працювати на панській землі, бо землю дістали у власність великі пани — ве-

льможі. Селянин не мав ніякої свободи. Пан міг його продати або убити. Деякі волелюбні люди по селах не могли стерпіти такої неволі. Вони кидали все й тікали в степи за Дніпрові пороги. Там не було сіл, ні міст, не було ніякої влади. То ж ті люди гуртувалися по сто і по тисячах. Здобували собі зброю, полювали на всякого звіра і так жили. На ті степи нападали не раз із полудня татари. Озброєні люди з України оборонялися від татар, не раз самі гинули в битві, але часто й побивали татар і забирали їхні табуни.

Ці люди називалися «козаки» - від татарського «кайзаки, що значить вільна людина»

А що козаки жили за порогами Дніпра, то їх названо запорожцями. Спершу жили козаки меншими гуртами по степах, там вони полювали, а на зиму поверталися крадькома до села. Але пізніше згуртувалися разом у великі військові загони, вибирали собі своїх отаманів і жили разом на великих островах серед Дніпра. Те місце називалося Січ або Січовий кіш, бо острів був відгороджений навколо наче кіш і до нього не було доступу. У тій Січі козаки зимували і відпочивали після походів на татар і турків під проводом свого вождя, якого називали батьком, отаманом або кошовим. Такі козацькі ватаги постали вже в XV ст.

Хортиця відіграла важливу роль у виникненні та розвитку запорозького козацтва, стала його духовною столицею. Острів був чудовою природною фортецею, і саме тут козацтво перетворилося на грізну військову силу визвольної боротьби українського народу за державність і незалежність. У 1552—1557рр. гетьман Дмитро (Байда) Вишневецький на о. Мала Хортиця збудував першу Хортицьку січ. Укріплення на Хортиці будувалися протягом 1577—1578 рр. Відвідували Січ Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Іван Сірко. Вона стала берегинею українського національного духу, bastіоном захисту знедолених і скривджених, першою в Європі демократичною республікою. Хортиця 1993 р. отримала статус Національного заповідника, тут працює музей історії козацтва, завершується будівництво меморіального комплексу «Запорізька Січ».

Учитель. Про побут, звичаї козацького товариства в літературі ми дізнаємося з інформаційних та історичних джерел.

Робота з джерелами

Учитель. Проголошуючи тост за іменинника, гості бажають йому козацького здоров'я. Бо наші січовики й справді були богатирями — з весни до осені спали просто неба, їх не брали хвороби... У чому ж полягав секрет їхнього здоров'я?

1-а група «Лікарі» — працює зі свідченнями французького інженера Гійома Левассера де Біплана та історика, етнографа, філософа Григорія Фудими (Див. додаток 2) і дають відповіді на запитання.

Запитання

Які з наведених рецептів козацького лікування використовуються й донині, особливо у сільській місцевості?

2. Як ти вважаєш, чи всі захворювання можна було лікувати описаними засобами?

3. Чи можна наведені приклади козацької медицини назвати народними? Чому?

Учитель «Дав Бог рибу, дасть і хліб», — казали в давнину. Риба в коза-

цькому харчуванні була таким же звичним продуктом, як хліб для гречкосія. Ще б пак! Козак з бідою, як риба з водою — в козацькому житті було доста і біди, і води, і риби. Для запорожця або для дружини козака-зимівника не було проблемою здобути рибу для власного столу. Як же її обробляли?

2-а група «Дослідники» працює над питанням «Дрібок історії. Козацькі рибні страви» за книгою дослідника історії Володимира Супруненка (див. додаток 3) і дає відповіді на запитання.

Запитання

- 1.. Як обробляли рибу?
2. У якому вигляді споживали?
3. Які рибні страви готували козацькі кухарі?
4. Чи знаєш ти ще якісь способи приготування гарячої страви без вогню?

3-я група «Історики» знайомиться з історичним джерелом за підручником «Побут, звичаї козацького товариства» за підручником В. Власова, О. Данилевської, С. 83 (Див. додаток 4) і дає відповіді на запитання.

Запитання

1. Які якості перевіряли козаки у новоприбулих, приймаючи до свого товариства?
2. Що, на вашу думку, було головним у звичаях козацького товариства?
3. Яким був побут козаків?

Учитель. Недарма кухарів козаки називали «кашоварами». Запоріжці хоч не були вередами в їжі, задовольняючись простими стравами, все ж таки відрізняли кашу від куліша. «Якщо хто супроти звичаю запорізького не полюбляє мамалиги або тетері — головних страв козацтва — і варить собі кашу, того звать кашкою чи кашоваром», — розповідав про звичаї січовиків Микита Корж.

4-а група «Кашовари» працює над питанням «Козацька кухня» за книгою дослідника історії Володимира Супруненка (див. додаток 5) і дають відповіді на запитання.

Запитання

1. Які з наведених рецептів кашоваріння використовуються й донині.
 2. Як козаки готували кашу під час перепочинку?
- Як готували головну страву до пісного святвечірнього столу?

Презентація роботи груп.

Робота в парах

А
З

М
А

А
К

М
О

И
К

У головоломці приховане ім'я легендарного героя. Щоб прочитати його, з'єднайте спочатку нижні, а потім верхні літери, не перериваючи лінію. Впишіть відгадку у клітинки (козак Мамай).

Учитель. Козак Мамай, усамітнюючись у чистому полі та поринаючи у вічні думи про долю свого скривдженого, але волелюбного та незламного народу, не відмовлявся випити чарочку калганового напою, щоб його не брали лиховісні «кольки у животі». Кропив цілющою рідиною коника вороного, шаблю, спис, ту ділянку, де сидів, та думав свою одвічну вечорову думу про життя-буття, минуле теперішнє та майбутнє. (Звучить козацький марш і до класу завітала ватага козачат.)

1-й учень. Здоровенькі були! А чого це ви, хлопці, такі чепурні, в козацький одяг вбралися?

2-й учень. Та хіба ж ти забув? У нас козацькі розваги, тож ми вирішили помірятися силою з хлопцями з сусіднього куреня.

Козачата. Ми готові змагатися у розвагах.

Перша розвага: «Як козак їсть, так і працює»

2-й учень. Дівчата приготували для козаків дуже смачні вареники, зараз ми побачимо, хто швидше впорається з цими варениками. (У конкурсі беруть участь по 1 козаку з команди.) •

Друга розвага: «Як наші козаки до дівчат залицяються»

2-й учень. На столах лежать цукерки. Хлопці (по одному учаснику з команди) повинні пригостити дівчат. Але як це вони зроблять із зав'язаними руками, ми це зараз побачимо.

Третя розвага: «Козацьке мистецтво»

1-й учень. У кожного козака був вірний товариш — його кінь. Зараз учасники гри (по 1 від команди) намалюють свого улюбленого коня. Але намалювати їм доведеться із зав'язаними очима.

Учитель. Поясніть, як ви розумієте народні прислів'я про козаків.

1. Січ — мати, Великий луг — батько, степ і воля — козацька доля.

2. Козак з бідною, як риба з водою.

3. Кінь для рицаря, що крила для пташки.

Робота з підручником

1. Учні опрацьовують текст підручника, в якому йдеться про ознаки держави, які мала Запорізька Січ, і дають відповідь на запитання.

2. Які з перерахованих ознак держави мала Запорізька Січ? (Територія, військо, органи управління, налагоджене господарство, морський флот, державна символіка, цар, адміністративно-територіальний поділ, гетьман.)

Учитель. У козацтва були свої символи влади — клейноди. Користуючись підручником на С. 91, дайте відповіді на запитання.

1. Перерахуйте, які козацькі клейноди зображені на малюнку.

2. Кому належала булава?

3. Яким був символ влади судді?
4. Який предмет був обов'язковим у військового писаря?
5. Який клейнод вважався символом усього козацького війська?
6. Яке значення мали клейноди для козаків?

Робота з картою

Використовуючи карту історичного атласу, позначте на контурній карті територію, що входила до складу Запорізької Січі.

Закріплення нових знань і вмінь

1. Тренувальна вправа з метою розвитку уяви та уваги. Серед довільного набору букв у рядку є слова, які стосуються теми, які потрібно знайти й прочитати.

- В, С, Г, Д, І, Л, К, Л, Е, Й, Н, О, Д, 1

(Клейноди)

- С, О, Б, К, О, З, А, К, А, Р; (Козак)
- О, Л, Р, Г, К, М, О, Р, С, Ь, К, Й, Й, Ф, Л, О,

(Морський флот)

- Р, Е, С, П, У, Б, Л, І, К, А, С, Т, Н, (

(Республіка)

2. Випробування

Козаки «оголосили» набір на Січ. Учні, я; проходять випробування (дають правильні відповіді на запитання), отримують «пері пустки» — зображення гербової печатки Учень, що отримав 5 «перепусток», записується до козацького реєстру. Зразки завдань для випробувань (див додаток 6).

Учитель. Кожний народ має свій національний танець. Угорці — запальний «Чардаш», росіяни — кокетливу «Бариню», українці пишуться своїм незрівнянним «Ге паком».

Виник гопак на Запорізькій Січі, а першим виконавцями були козаки. Гопак не був просто забавою для козаків, а являв собою комплекс військових вправ, був серйозних тренуванням у підготовці до бою. Гопак - це високі атакуючі стрибки, міцні удари ногами та руками, акробатичні вправи, змагання на шаблях. Такі танці розвивали в козаків силу, витривалість, координацію рухів. Це була своєрідна військова підготовка, як виконувалась під музику. Присідаючи, стрибаючи у ритмі під музику, козаки, наче домагаючи собі, примовляли: «Гоп, гоп, гоп». Тож запальний гопак — це унікальна донесена до нас через віки, гармонійна система древнього військового мистецтва наших славних прашурів — козаків.

(Виконання учнями танцю «Гопак».)

VI. Підсумки уроку

Виникнення козацтва мало визначальну роль для історії українського народу. Упродовж тривалого часу воно було його надійним захисником від чисельних нападників. Традиції козацтва зберігаються й дотепер. Історія козацтва - частина нашої великої історії.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати тексти підручника. В. Власова, О. Данилевської на с. 89-92, 94-96

14.1) Уяви, що у тебе трапилась нагода побувати в козацькому таборі. Що б ти міг там побачити? Склади про свою мандрівку розповідь «У заporожців».

Додаток 1

Історична довідка. Це цікаво Хортиця — унікальна пам'ятка історії.

Хортиця - один із головних символів відродження національної свідомості. На Хортиці унікальні не тільки ландшафт, флора і фауна, а й аура. Вода, проходячи через пороги, озонувалася й наповнювала довкілля життєдайними струменями. На острові багато місць виходу енергії — люди тут не просто відпочивали, а набиралися сил для подолання перешкод, на добрі вчинки, бо контакт ріки зі скелями, яким два мільярди років, і досі викрешує цілющі імпульси.

Люди оселилися тут 14000 років тому і вже ніколи не залишали острів. На Хортиці збереглися сліди поселень із кісток мамонтів, могильники племен черняхівської культури й антів.

Історія зафіксувала перебування тут кіммерійців, скіфів, сарматів, антів, печенігів, половців...

У V ст. до н.е. на острові побував давньогрецький історик Геродот. «Батько Історії» закарбував легенду про перебування на Хортиці міфічного Геракла, який зустрівся тут із змієною богинею Табіті. Вони оселилися в печері біля Чорної скелі, народили синів — Агафірса, Гелона, Скіфа, які стали родоначальниками трьох племен. Змієва печера, що збереглася й донині, використовувалася козаками як склад зброї та боєприпасів.

У літописах Київської Русі Хортиця тричі згадується як місце збору давньоруських дружин для відсічі ворожих нападів.

Як свідчить «Повість минулих літ», навесні 972 р. біля Дніпровських порогів у сутичці з печенігами загинув київський князь Святослав. За легендою, Іє сталося на Хортиці, біля Чорної скелі.

Хортиця відіграла важливу роль у виникненні та розвитку запорозького козацтва.

Додаток 2

Із записок французького інженера Боплана Гійома де Левассера

Бачив хворих козаків, у лихоманці, які замість уживати якихось ліків брали півзаряду гарматного пороху, змішували його навпіл з горілкою і все це випивали; а далі клалися спати, щоб вранці прокинутися зовсім здоровими. Інші ж козаки брали попіл і так само змішували його з горілкою, усе це випивали і також видужували. Неодноразово бачив, як козаки, поранені стрілами, перебуваючи далеко від хірургів, замазували свої рани землею, замоченою власною слиною; це виліковувало їхні рани ніби найкращий бальзам. Отже, у цій країні, як і в багатьох інших, дотепна вигадка породжується самим життям.

Фудима Г. Козацька медицина// Порадниця. —2002.— 19 вересня, ...Козаки — не янголи, мед-пиво пили, горілки не цуралися, люльку смалили. Але вони всі були загартовані, босими ходили по росі, купалися в холодній воді. До тютюну (бо дорогий) додавали цілющі трави (полин, деревій, чебрець, м'яту), травами й лікувалися, щоб не захворіти на холеру та інші інфекційні хвороби.

Щоб рани швидше загоювалися, робили двічі на добу компреси з попелу трави безсмертника (спалювали на розжареному залізі). Від забруднених та рубаних ран готували риб'ячий клей. Луску великих карасів, окунів промивали 5-8 разів у воді, заливали 1 л води і кип'ятили до випаровування по-

ловину .об'єму. У гарячий клей додавали жменю (30 г) посіченого листа подорожника, закопували в гарячий попел на 2—3 години. Клей накладали теплим на рану і залишали на 12 годин, потім змивали теплою водою і наносили новий шар. За 3-4 доби рана загоювалася, якщо лікування починали вчасно.

Використовували козаки як лікувальний засіб і кропиву дводомну. Лікували нею анемію, діабет, хвороби шкіри, запалення нирок.

Від хвороб суглобів 5 г бруньок берези заливали склянкою води, кип'ятили на малому вогні 15хв. Укутували і настоювали 1год. Після проціджування пили по чверті склянки 4 рази на день через 1 годину після вживання їжі. А ще січовики ласували соком берези, він також має цілющі властивості.

Супруненко В. Так одужували запорожці// Порадниця. — 2007. — 22 лютого

Ніхто із запорозьких козаків не був застрахований від вогнепальних ран, переломів, опіків. «Терпи, козаче, горе — питимеш мед», — говорили запорожці.

Для припинення кровотечі використовували все, що було під рукою: цукор, мед, сажу, тютюн, пережований хліб. Порізи навіть могли густо посипати сіллю через Те, що вона, незважаючи на печіння, сприятливо діє на рану.

До наривів, опіків прикладали листки подорожника, лопуха, м'яти, примочки з ромашки, застарілі рани присипали порошком з кореневища лепехи болотної (її в народі називали «татарським зіллям»). Запорозькі козаки, як і їхні войовничі степові сусіди, застосовували цю рослину для знезаражування води в джерелах. Корінь також жували під час епідемії тифу і холери. Вогнепальні рани нерідко після промивання чистою джерельною водою закладали свинячим салом або мізками щойно забитої тварини.

Додаток 3

Супруненко В. Козацькі рибні страви// Порадниця. - 2001. - 15 листопада.

Козаки швидко і справно «розбиралися» з великою кількістю виловленої риби. Насамперед її сортували, потім звільняли від луски, патляли, виймаючи жир, нутроші, ікру, клей і складали їх окремо. Після цього тушки (зазвичай червоної риби) протягом доби навесні і кількох годин влітку вимочували у воді й «карбували», надрізаючи боки. Потім складали у діжки, давали трохи постояти так, далі знову виймали, банили у воді, нанизували на мотузку й розвішували на сонці, спеціально вибираючи для цього ясні дні й вітряну погоду.

Щоб у рибі не заводилися черви і вона не псувалася при зберіганні, вимочену після соління, її розкладали вранці на росяній траві.

Важливою заготівельною операцією вважалася обробка ікри («кав'яру»). Цим займалися окремі рибалки — «кав'ярники». Для себе заготовляли ікру осетра, севрюги, білуги: очищали від перетинок, перетирали крізь дротяне сито й засолювали.

У пониззі Дніпра для буденних харчових потреб рибу в'ялили і сушили. Сушили велику і маленьку рибу, присолену й несолону. Вологу з риби видаляли у печах на сухих очеретинах чи на трісках. У куховарській книзі середини ХХ ст. описують страви, поширені у пониззі Дніпра, сушена в печі на соломі риба називається «опіканкою».

Із записок французького інженера Боплана ПйомадеЛевассера
Через брак солі зберігають рибу в попелі, засушуючи її дуже багато...

Якось стрів одного козака на річці Самарі, той козак варив рибу у дерев'яному цебрику, який козаки чіпляють ззаду до сідла і напувають з нього коней. Для цього козак розпікав камінці і кидав їх у відро, роблячи це доти, доки вода не закипала і риба не була готова.

Додаток 4

Із записок французького інженера, картографа ПйомадеЛевассера Боплана.

Серед козаків взагалі трапляються знавці усіх ремесел, необхідних людині: теслі для будівництва житла і човнів, стельмахи, ковалі, зброярі, кожум'яки, римарі, шевці, бондарі, кравці та інші. Вони дуже добре виготовляють селітру, якої вельми багато на цих землях, і роблять з неї чудовий гарматний порох. Всі вони добре вміють обробляти землю, сіяти, жати, випікати хліб, готувати всякі м'ясні страви, варити пиво, хмільний мед, брагу, оковиту тощо.

Із родючих земель вони збирають стільки зерна, що часто не знають, що з ним робити.

Додаток 5

Каша прийшла до запорожців, які і до всіх українців, з глибокої давнини. Для нашого далекого предка прожити життя — це пройти з плугом через дике поле, засіяти його зерном, подбати, щоб воно зійшло, і зібрати врожай. Далі вже звичний господарський клопіт.

Каші варили з пшениці, ячменю, гречки, проса (пшоно), вівса, кукурудзи. Улюбленою стравою запорізьких козаків була пшоняна каша. Вирушаючи у похід, запорожці перетирали пшоно із салом. Крупа тоді не намокала, і її можна було споживати навіть сирою: промите пшоно обсіпали борошном і заливали водою. Під час перепочинку запорозькі кашовари, щоб не гаяти часу, готували кашу за старовинним звичаєм: замочену крупу сипали у полотняний мішечок, який занурювали в гарячу воду. Пшоняну кашу варили з гарбузом, квасолею, яблуками, сухими грушами та сливами.

«Лободянкою» називалася каша з молоді лободи і пшона.

Часто в степу біля вечірніх багать за казанком з кашею козаки і чумаки згадували домівки, товаришів, які загинули.

З глибокої давнини дійшов до нас звичай прощатися кашею з померлими. «Коливо* (ритуальна каша) була обов'язковою стравою на поминальному столі козака і гречкосія, її варили з ячної або пшеничної крупи, заливаючи медовою ситтго.

Магічну роль у святах і обрядах календарного циклу відігравала каша. Головна страва на пісному святвечірньому столі — кутя з добре висушених, збризнутих водою і після цього звільнених від луски зерен пшениці або ячменю. На ніч їх заливали водою, а вранці варили. Заправляли кутю перетертим маком, подрібненими горіхами, родзинками, медом. Козаки сподівалися, що запах святкової каші — куті — почують у потойбічному світі їхні товариші і примчать до рідного січового гурту у різдвяну ніч.

Кашею запорожці випробували новачків. З кашею в запорожців пов'язано чимало назв на Дніпрі.

Є на Дніпрі скеля з ямкою, схожою на ступу. Про неї розповідають та-

ке. Якось зійшлися у двобої турок та запорожець. Довго билися, ніяк не може подолати бусурман козака. «Мало каші з'їв», — закричали січовики, котрі спостерігали за герцем. Турки почули це, видовбали у скелі ступу, натовкли пшона і наварили каші. Ковтнув турок каші і рвонув до козака, а той стоїть нерухомо і лише відмахується від супротивника, як від докучливої мухи. Січовики знову своє: «Мало ще каші з'їв!». Набрався турок каші, схопив козака і відірвав його від скелі. Тієї ж миті луснув супостат, козаки ж посміялися і пішли додати свою кашу.

Додаток 6

1. Перші відомості про українських козаків у письмених джерелах датовані:

- а) 1497р.;
- б) 1489р.;
- в) 1857р.

2. На вільних степових землях козаки закладали свої господарства — зимівники. Особливо приваблювали їх багаті на рибу й дичину родючі землі за Дніпровими порогами, де козаки будували укріплення із січених дерев'яних колод. Як називали українських козаків?

- а) Запорозькими;
- б) наддніпрянськими;
- в) січовими.

3. Козацтво мало свій герб. Що на ньому було зображено?

- а) Козак, озброєний мушкетом і шаблею;
- б) тризуб, оповитий віттям калини;
- в) Тарас Бульба зі зброєю.

4. Життя в степу було сповнене численних небезпек. Захищаючись, козаки будували земляні укріплення та укріплення з січених дерев'яних колод — січей. Спочатку невеликі січі існували, напевно, в багатьох місцях, і лише згодом утворилась одна головна Запорозька Січ — фортеця. Ймовірно першою такою Січчю була та, що звели 1556 р. на острові:

- а) Велика Хортиця під керівництвом П. Сагайдачного;
- б) Мала Хортиця під проводом князя Дмитра Дорошенка;
- в) Мала Хортиця під проводом Дмитра Вишневецького.

5. Січ була місцем, де козаки обговорювали найважливіші питання свого життя. зібрання називали радами. Козацькій раді належала вся влада. Право голосу на ній мав кожен запорожець. Такий спосіб улаштування життя громади називають:

- а) республікою;
- б) народним віче;
- в) диктатурою.

6. Цікавим джерелом козацької історії є книга «Опис України», її автор:

- а) Василь Бутурлін;
- б) Гійом Левассер де Боплан;
- в) Еріх Лясота.

7. Скільки років тому виникла перша Січ?

- а) Понад 300;
- б) близько 400;
- в) понад 450.